

CUPRINS

Abrevieri	9
Mulțumiri	11
Cuvânt înainte la ediția în limba română	13
Introducere	19
I	
Pocăința autentică și cea falsă: tendințe în studiul pocăinței în Biserica primară de la Reformă până în prezent	29
II	
Definirea pocăinței în lumea patristică greacă. Partea I: Iudaismul elenist, Noul Testament și izvoarele eleniste non-iudeo-creștine	65
III	
Definirea pocăinței în lumea patristică greacă. Partea II: Pocăința în Biserica primară (o reevaluare)	103
IV	
Pocăința în tratatele Sfântului Marcu Ascetul	135
V	
Pocăința în scrisorile Sfinților Varsanufie și Ioan din Gaza	175
VI	
Pocăința în opera Sfântului Ioan Scărarul	227
Concluzii: Pocăința în Antichitatea târzie creștină și problema continuității	251

Epilog	257
 <i>Anexa I</i>	
Pocăința apocaliptică în Biserica primară	267
 <i>Anexa II</i>	
Canoanele penitențiale și pocăința monahală	283
Bibliografie	299
Indice de referințe scripturistice	337
Indice general	343

I

Pocăința autentică și cea falsă: tendințe în studiul pocăinței în Biserica primară de la Reformă până în prezent

Încercarea de a discuta toate aspectele dezvoltării pocăinței în creștinismul primar într-un astfel de studiu ar fi, indiscutabil, un obiectiv temerar. Prin urmare, în acest prim capitol am alcătuit o privire de ansamblu asupra modului în care subiectul în cauză a fost abordat, urmată de o secțiune despre chestiuni ce țin de metodologie și terminologie. Aceasta, pe de o parte, va permite stabilirea parametrilor și a scopului studiului de față, iar pe de altă parte, va ajuta la situarea lui în contextul mai vast al studiilor academice despre pocăință în Antichitatea târzie creștină.

Pocăința divizată: studiile academice despre pocăința din primele veacuri creștine

Semințele pentru cea mai mare parte a cercetării științifice despre pocăință în Biserica primară au fost semănate de reformatori în secolul al XVI-lea¹. Prin analizarea pe scurt

¹ O trecere în revistă detaliată a literaturii academice despre pocăință se află în Molineaux (2009).

a contextului și conținutului acestei cercetări, se va demonstra că studiile despre natura și practica pocăinței în creștinismul timpuriu au fost în general dominate de două curente contradictorii, dar care au un punct de referință comun, anume sistemul penitențial al Bisericii Latine de la sfârșitul Evului Mediu. Primul, un curent în mare parte protestant, își intemeiază concepțiile despre pocăință în Antichitatea târzie vehement potrivnic inovațiilor și abuzurilor Bisericii Romane (spovedania auriculară anuală obligatorie, eficacitatea indulgențelor pentru ispășirea păcatului, ștergerea păcatelor prin faptele bune etc.). Celălalt, un curent în mare parte romano-catolic, consideră creștinismul timpuriu fie o treaptă către practicile consfințite la a XIV-a Ședință a Conciliului de la Trent, din 1551, fie ca fiind cu totul tridentină *avant la lettre*, și privește disocierile protestante ale pocăinței de practica penitențială sacramentală cu suspiciune, dacă nu chiar cu dispreț.

În excelentul studiu al lui T. Tentler se arată clar că feluritele doctrine despre păcat, spovedanie și pocăință – aşa cum erau ele în preajma Reformei – s-au numărat în rândul principalilor catalizatori ai teologiei reformatorilor². La urma urmei, în centrul celor *Nouăzeci și cinci de teze* (*Disputatio pro Declaratione Virtutis Indulgenciarum*, 1517) – pe care mulți le consideră începutul Reformei – se afla chestiunea (re-)definirii lui *μετάνοια*. De exemplu, Luther afirmă răspicat în teza a doua că, pe baza mărturiei Evangheliei, cuvântul „pocăință” „nu poate fi înțeles ca însemnând penitență sacramentală, i.e. spovedania și satisfacția [pentru păcat], care este administrată de preoți”. Mai degrabă se referă, în prima teză, la „întreaga viață a credincioșilor”³. Asemănător, în lucrarea lui Calvin, *Instituțiile religiei creștine* 3. 3, găsim

² Vezi Tentler (1977).

³ *Schmalkaldische Artikel* (*Articolele de la Schmalkald*) 3. 3: „müssen wir die falsche Buße der Sophisten gegen die rechte Buße halten”.

o expunere elaborată despre pocăință în forma sa „pur evanghelică”, ca un corolar principal de credință, cu intenția, în *Instituții* 3. 4, de a submina virulent abordările catolice față de penitență ca sacrament instituțional. Luther vorbește în numele tuturor reformatorilor când afirmă în *Articolele de la Schmalkald* că „trebuie să opunem falsei pocăințe a sofistilor adevărata pocăință”.

„Schisma” sau tensiunea dintre pocăință specifică creștinismului timpuriu ca fiind mai puțin instituțională (concepția romano-catolică normativă) și descrierea antiinstituțională a reformatorilor a condiționat de atunci fundamental literatura științifică de specialitate. Astfel, raportarea concretă la conceptul creștin timpuriu de pocăință sau *μετάνοια* (cel puțin în lumea occidentală) este, pe de-o parte, relativ bogată, dar pe de alta, destul de limitată. Abundența izvorăște dintr-un interes față de instituția spovedaniei sacramentale în Biserica creștină (de obicei denumită „penitență bisericească” și incluzând manifestările „publice” și/sau „private” ale acesteia, ca de altfel și măsurile disciplinare cu care este asociată), adesea cu tendință fie de a o aplauda, fie de a o deplânge. Caracterul limitat al cercetării științifice se naște din această preocupare: în general, este ignorată sau lăsată pe margine semnificația mai largă și înțelesul termenului *μετάνοια* în favoarea apariției sistemelor penitențiale în Biserică. Aceasta se poate demonstra printr-un rezumat al cătorva dintre contribuțiile principale privind această chestiune, prezentate aproximativ cronologic.

În secolul al XVII-lea, Jean Morin (1591-1659), un catolic extrem de erudit convertit de la calvinism și preot francez al Oratoriului, a scris ceea ce poate fi, pe drept cuvânt, descris drept o lucrare monumentală despre pocăință în Răsăritul grec și Apusul latin, intitulată *Commentarius Historicus de Disciplina in Administratione Sacramentali Poenitentiae Tredecim Primis Seculis in Ecclesia Occidentali, et huc usque in Orientali*